

характеристики регіонів у площині народжуваності виявилися досить стійкими: так Рівненська, Волинська і Закарпатська області як і раніше є регіонами із найбільш високим в Україні рівнем народжуваності, а Донецькій, Луганській, Харківській і Сумській областям притаманна найнижча в країні дітородна активність.

1. Піскунов В. П., Стешенко В.С. Динаміка та географія народжуваності населення Української РСР (1959-1970 рр.) // Демографічні дослідження. В. 3. – К.: Наукова Думка, 1975. – с. 26.

2. Демографічна криза в Україні. Проблеми дослідження, витоки, складові, напрями протидії / НАН України. Інститут економіки; за ред. В. Стешенко. - Київ, 2001. – 560 с.

3. Аксьонова С. Ю. Регіональні відмінності дітородних орієнтацій в Україні // Матеріали конференції «Соці-

ально-економічні та демографічні проблеми збереження і розвитку трудового потенціалу регіонів», Тернопіль, 2009. – С. 97–101.

4. Захаров С. В. Перспективы изменения модели рождаемости в России // Народонаселение, № 3, 2004. –М., 2004. – С. 37–45.

5. Закон України «Про охорону дитинства» // Відомості Верховної Ради України, 2001, N 30, ст.142. – Ел. рес. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>

Abstract. In the first decade of the XXI century there has been slight increase in births, which covered all regions of Ukraine, but in different regions proceeded differently. As a result, it was changed the ranking regions pattern. However, certain characteristics of the regions were quite persistent: so as before Rivne, Volyn and Zakarpattia oblasts are regions with the highest in Ukraine fertility rates.

УДК 177.5:304.9

Романюк Т. М.

ФОРМУВАННЯ НАПРЯМІВ СКОРОЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ДИСПРОПОРЦІЙ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті досліджується проблема існування великого соціального розриву між класами в сучасній Україні. Статтю також присвячено одному із найбільш дискусійних питань економіки щодо збільшення частки оплати праці у ВВП та проведення реприватизації з метою коригування соціальної нерівності, основою якої є нерівність можливостей.

Ключові слова: соціальна нерівність, частка оплати праці у ВВП, реприватизація.

І. Вступ. Проблема нерівності є фундаментальним для сучасних суспільств. Соціальне розшарування - одна з центральних проблем суспільних наук, навколо неї велось і ведеться безліч наукових і ідеологічних полемік. Головними при цьому виступають відмінності у власності, владі і статусі. Соціальні дослідники ставили питання: чому деякі групи в суспільстві багатші або мають більшу владу, ніж інші; у чому проявляється нерівність в сучасних суспільствах; чому продовжує існувати в сучасному суспільстві бідність.

Історія становлення проблем стратифікації і соціальної нерівності виходить до представників різних шкіл економічної думки, в їх числі роботи таких авторів, як Ж.-Ж. Руссо, А. Сміт,

Д. Рікардо, Сен-Сімон, а також до праць дослідників класичного періоду – О. Конта, Г. Спенсера, К. Маркса, М. Вебера, П. Сорокіна, і сучасним розробкам – У. Уорнер, Ч. Міллз, Г. Брейверман, О. Райт, А. Турейна, Р. Дарендорф, П. Бурдьє, І. Валлерстайн, У. Бек, а також до новітніх досліджень теорій стратифікації та соціальної нерівності [1-5].

Вагомий внесок в опрацювання теорії та практики визначення матеріального стану населення загалом та бідності і багатства зокрема зробили В. Ворона, Ю. Сасенко, Н. Толстих, В. Мандибура, Е. Лібанова, І. Осипова, В. Саріогло, Л. Черенько та багато інших. Вирішення проблеми майнового розшарування населення стало на порядок денний в усіх колишніх радянських республіках, кожна з яких знаходиться на різних етапах вивчення цього складного процесу. Серед вчених пострадянських країн, які працюють над проблемами бідності слід відзначити роботи Н. Тихонової (ІНДЕКС, Росія), М. Красильникової (Левада-Центр, Росія).

Метою даної наукової розвідки є виявлення тих аспектів соціальної нерівності, котрі існують в сучасному українському суспільстві та напрямки скорочення прірви між супер багатими групами населення та іншими соціальними стратами, що формує небезпеку формування ла-

тиноамериканського сценарія побудови класового суспільства.

II. Постановка проблеми. В період існування СРСР розгляд цієї проблематики був би некоректний, оскільки державна ідеологія підкорялася принципу побудови безкласового суспільства, що перешкоджало адекватному розкриттю цієї теми. А сама соціальна нерівність асоціювалася з соціальною несправедливістю. До того ж динамічна трансформація соціальних інститутів призводить до формування абсолютно нової реальності, в якій діють інші закони, сприймаються інші цінності, що є основою для розгляду цієї проблематики в нових ракурсах.

Сучасне українське суспільство зазнає серйозні соціальні трансформації, значні зміни демонструє структура соціальної стратифікації. Ці зміни обумовлені тим, що в 90-і роки позначилися нові підстави соціальної стратифікації суспільства. З тих пір почало формуватися суспільство з новим співвідношенням класів і соціальних груп, зросла відмінність в доходах, статусі, культурі, посилилася поляризація суспільства, зросла нерівність.

Специфікою цього процесу є зміна соціальної природи, що відбувається шляхом руйнування старих і створення нових соціальних структур і інститутів. Міняються форми і стосунки власності, форми політичної влади і управління, система правосуддя, лад і устрій життя. Процес трансформації суспільства є безліччю переплетених між собою економічних, політичних і соціальних процесів.

III. Результати. Стрімкий рух у бік суспільства ринкового типу призвів до трансформації системи соціальної стратифікації українського суспільства і критеріїв соціального розшарування. Колишні параметри соціальної стратифікації, що оформляли соціальну структуру радянського суспільства, втратили своє значення.

З'явилися абсолютно нові критерії соціального розшарування. Виникла необхідність аналізу значущості таких критеріїв, як «володіння власністю», «наявність фінансово-економічного капіталу», «соціальний престиж» і інші. Ці зміни упродовж декількох років якісно змінили і систему соціальної стратифікації, і соціальний статус більшості її членів. Радикальні зміни в політичному і економічному устрої країни призводять до деконструкції раніше існуючої соціальної системи.

В окремих дослідженнях стверджується, що закріпленість різних груп людей за відповідни-

ми сферами діяльності є основою соціальної нерівності. Соціально-економічний поділ праці виступає не тільки як наслідок, але й причиною присвоєння одними людьми влади, власності, престижу і відсутності ознак просування в суспільній ієрархії інших [6, с. 57–58].

Соціологічний аспект проблеми ідентифікації індивіда з тією чи іншою економічною групою пов'язаний із достовірністю та обґрунтованістю емпіричної інформації щодо віднесення його до певної страти та факторами, що детермінують даний процес. Тому питання достовірності та обґрунтованості ідентифікації з економічною групою потребує перенесення його в площину верифікації суб'єктивних (оціночних) показників матеріального становища, рівня та якості життя [7, с. 112–113].

Суспільство, що сформувалося, характеризується значним розривом між низькодоходними і високодоходними групами населення, концентрацією більш ніж третини усіх прибутків в розпорядженні менш ніж 15% населення. Зрозуміло, що в ситуації, що склалася, соціальна нерівність може лише загострюватися.

Проте серед соціальних проблем, які нині існують в Україні, найбільшу стурбованість викликають ті, які порушують презумпцію соціальної справедливості: нерівність, котра посилюється, значна регіональна диференціація в якості життя, неспроможність повсюдного забезпечення належного базового рівня охорони здоров'я й освіти.

Становище, що склалося, обумовлене наявністю низки суттєвих системних деформацій системи соціального захисту та соціальної політики України.

Так, в статті 1 і 3 Конституції унормовано, що Україна є соціальною державою [8], а це означає, що політика має бути спрямована на створення умов, що забезпечують гідне життя кожному членові суспільства, гарантії рівності соціальних можливостей. За Конституцією, в Україні як у соціальній державі доходи громадян повинні бути не нижчими за прожитковий мінімум, що є стандартом та державною гарантією мінімальних потреб людини.

Проте недосконалою залишається й система розрахунку самого прожиткового мінімуму. Вона є не лише застарілою, але й, по суті, нелегітимною, оскільки склад споживчого кошика, який є основою розрахунку прожиткового мінімуму, був затверджений ще у 1992 р. й відтоді суттєво не переглядався. Згідно ж Закону України «Про

прожитковий мінімум» [9], набори продуктів харчування, непродовольчих товарів та послуг для основних соціальних і демографічних груп населення мають переглядатися не рідше одного разу на п'ять років.

нок зазначеного показника. Замість нього введено інший – «витрати на оплату праці у структурі витрат на виробництво».

Ні серед країн ЄС, ані у США не існує нормативного-правового визначення (або встанов-

Таблиця 1

1.1. Розмір прожиткового мінімуму в Україні

Встановлюється з	Діти віком до 6 років	Діти віком від 6 до 18 років	Працездатні особи	Особи, які втратили працездатність	Загальний показник	Законодавча підстава
01.01.2010	755	901	869	695	825	ст. 52 Закону від 27.04.2010 № 2154-VI [10]
01.04.2010	767	917	884	706	839	
01.07.2010	771	921	888	709	843	
01.10.2010	787	941	907	723	861	
01.12.2010	799	957	922	734	875	
01.01.2011	816	977	941	750	894	ст. 21 Закону від 23.12.2010 № 2857-VI [11].
01.04.2011	832	997	960	764	911	
01.10.2011	853	1022	985	784	934	
01.12.2011	870	1042	1004	800	953	
01.01.2012	893	1112	1073	822	1017	ст. 12 Закону від 22.12.2011 № 4282-VI [12]
01.04.2012	911	1134	1094	838	1037	
01.07.2012	917	1144	1102	844	1044	
01.10.2012	930	1161	1118	856	1060	
01.12.2012	961	1197	1134	884	1095	

Проте, середній показник шкали заробітної плати за деякими видами економічної діяльності менший за вартість споживчого кошика, і його забезпечення не гарантує забезпечення конституційних прав. Досить показове становище з мінімальною заробітною платою, яка згідно законодавства повинна визначатися на рівні прожиткового мінімуму а відповідно до вимог Європейської соціальної хартії має складати більше 2,5 розміру прожиткового мінімуму.

В цьому контексті актуальності набуває процес «перерозподілу» отриманих доходів власників на користь найманих працівників, а саме, зростання частки оплати праці в структурі собівартості продукції, хоча це питання є досить дискусійним з точки зору принципів ринкового ціноутворення продукції в конкретних галузях та суперечить «духу» функціонування класичного ринку.

Ще необхідно підкреслити, що показник «частка заробітної плати у собівартості продукції» вітчизняною статистикою не визначається з 1990 року у зв'язку з переходом її на міжнародні стандарти, які не передбачають облік і розраху-

лення) якогось конкретного рівня частки оплати праці у ВВП або собівартості продукції. Проте частка оплати праці у цих країнах є досить високою: у 2006 році в середньому у країнах Європи вона сягала 47,6 % ВВП, зокрема у країнах «старої» Європи – 49,3 % ВВП (при цьому частка валового операційного прибутку та змішаного доходу становила відповідно 40,1 та 38,3%). Найвище значення частки оплати праці у ВВП було у Швейцарії (62,1 %), Ісландії (58,5 %), Великобританії (55,5 %), Швеції (54,1 %), Данії (52,9 %), Франції (51,9 %), у США вона становила 55,5 %, а в Японії 51,6 % [13, с.73].

Так, якщо розглядати дану проблематику з позиції ринкового ціноутворення, то справді частка витрат на оплату праці у структурі витрат на виробництво, не є предметом законодавчого регулювання, оскільки фактичні пропорції складаються за підсумками діяльності підприємства відповідно до існуючої структури та вартості основних факторів виробництва: основних фондів, сировини, матеріалів та праці, і є залежними від видів виробництва та існуючих техно-

логії. Таким чином, розмір частки витрат на оплату праці у структурі витрат на виробництво буде більше у тих галузях, де більше ручної праці, а високий розмір цієї частки у ВВП економічно розвинених країн світу пояснюється, зокрема, значним розвитком сфери послуг, яка має високу долю затрат живої праці.

Розмір частки витрат на оплату праці залежить від видів виробництва та існуючих технологій, вона, фіксує значні відмінності між галузями в органічній і технічній будові капіталу, капіталоозброєності праці, матеріаломісткості продукції тощо, що ускладнює визначення на законодавчому рівні мінімальної частки зарплати у структурі собівартості продукції.

Збільшення частки заробітної плати у загальних витратах на виробництво продукції призведе до збільшення загальних витрат і, як наслідок, до збільшення ціни виробництва, що зробить продукцію менш конкурентоспроможною. Навіть якщо ціна буде фіксованою (що в ринкових умовах може потребувати бюджетного дотування) це призведе до скорочення прибутків підприємств, а отже, і до скорочення працівників, доходів бюджету та можливостей інноваційного розвитку.

Отже, на сьогоднішній день частка фонду оплати праці в структурі собівартості продукції більшості українських підприємств становить близько 12%. В промислово розвинених країн ця частка сягає 35%.

В той же час аксіомою є те, що приватний капітал не зацікавлений у створенні суспільних благ і тільки держава за допомогою своєї фіскальної політики «змушує» ділитися власників активів з соціально менш захищеними групами населення. Зокрема, сумарні статки двохсот українських багатіїв за 2011 рік досягли \$85,2 млрд. Якщо їх порівняти з доходами державного бюджету України за 2011-й рік, які, за даними Міністерства фінансів, склали 314,6 млрд грн., то виходить, що сумарні статки 200 найбагатших українців дорівнюють 679,8 млрд грн (у перерахунку за офіційним курсом НБУ станом на 2011р. - 7,98 грн. за \$1) і таким чином в 2,1 рази більші, ніж доходи національного бюджету в 2011 році [14].

Приватизація в умовах авторитарного режиму створила олігархічний тандем влади та потужних фінансово-промислових груп. Влада забезпечує олігархам дешевий і неконкурентний продаж державного майна, а олігархи організують для неї фінансову та політичну підтримку.

Виконавши певну позитивну роль після розвалу СРСР, олігархічний капітал став гальмувати подальше економічне зростання. Посилена експортна орієнтація, реіндустріалізація та пріоритетний розвиток сировинних галузей, монополізація ринків, тіньова економіка почали блокувати розвиток економіки нашої держави.

ІV. Висновки. Нерівність викликана багатьма чинниками: нерівністю займаних соціальних позицій, контролем над найбільш рідкісними ресурсами, правом доступу до дефіцитних чинників виробництва, нерівномірністю розподілу прибутків, неоднаковим майновим положенням і відмінностями в споживанні, нерівністю інтелекту і знань. У світовій практиці прийнято вважати проявом нерівності бідність і способи подолання зводяться до способів боротьби з бідністю.

Інститути соціальної сфери неможливо модернізувати, не торкаючись усього кола фундаментальних соціально-економічних складових життя суспільства. Відтак, в цілях вирішення основних соціально – економічних суперечностей, що склалися, на нашу думку, необхідно реалізувати наступні завдання:

- здійснити перехід до субсидіарної моделі держави. Це означає доступність в тому числі і оплатність для всіх громадян базових соціальних послуг, перш за все освіти та охорони здоров'я; перерозподіл соціальних витрат держави на користь найбільш вразливих груп населення; скорочення соціальної нерівності.

- реформувати моделі розподілу доходів, передусім в контексті підвищення і оптимізації частки заробітної плати найманих працівників і доходів самозайнятого населення у ВВП. Від вирішення цієї задачі залежить побудова національної системи соціального захисту, що визначає макроекономічне співвідношення: заробітної платні, що виплачується, і тієї її частини, що законодавчо резервується на пенсійне, медичне та інші види соціального страхування.

Аналіз проблем бідності і багатства в економіці припускає використання взаємодоповнюючих підходів: інтервальних та екстервальних. Успіх у боротьбі з бідністю може бути досягнутий тільки при роботі одночасно в двох напрямках. По-перше, стимулювання продуктивного використання головного капіталу бідних – робочих рук, така політика повинна передбачати мобілізацію ринкових стимулів, соціальних і політичних інститутів, всієї інфраструктури і можливостей сучасних технологій; по-друге,

забезпечення населення основними соціальними послугами. Обидва напрямки взаємно підсилюють одна одну і не дають ефекту окремо.

Україна постала перед необхідністю проведення структурної трансформації своєї економіки, і частиною цього процесу неминуче стане перегляд прав власності, набутих під час приватизації.

Економіки західних країн неодноразово проходили через аналогічні процедури. Навіть консервативна Великобританія переглядала умови приватизації. В 1997-му році об'єктами перегляду умов приватизації стали найбільші компанії: BAA, BG, British Telecom, British Energy, Centrica, National Power, PowerGen та ін.

Тому замість проблеми бідності слід говорити про проблему соціальної нерівності, основою якої є нерівність можливостей. Це означає, що потрібно боротися не з бідністю як такою, а за створення умов, що забезпечують людям рівні можливості для зростання і розвитку.

1. *Braverman H.* Labour and Monopoly Capital: The Degradation of Work in the Twentieth Century. New York 1974.

2. *Castells M.* The Rise of the Network Society, Oxford: Blackwells. 1996

3. *Mills C.W.* White Collar: New American Middle Class. New York: Oxford University Press, 1951. - XX, 378 p.

4. *Tourain A.* The rise and the fall of the French labour movement // Social theory a. social criticism. P. 230-242.

5. *Wallerstein I.* Historical capitalism. London: Verso. 1983.

6. *Ченурко Г.* Соціальна нерівність і сфера зайнятості // Українське суспільство 1992–2008. Соціологічний мо-

ніторинг / за ред. д-ра. екон. наук В.Ворони, д-ра соц. наук М. Шульги. – К. : ІС НАНУ, 2008. – С. 56–66.

7. *Балакірева О. М., Ноур А. М.* Соціально-трудовий статус та розшарування за доходами як детермінанти соціального самопочуття та економічної поведінки населення України / О. М. Балакірева, А. М. Ноур/ за ред. акад. Геєця В. М. // Економіка і прогнозування. Науково-аналітичний журнал. – К. : Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2010. № 1 – С. 111-129.

8. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1996. – № 30. – С. 141.

9. Про прожитковий мінімум: Закон України від 15.07.1999 № 966-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 38. – ст. 348.

10. Про Державний бюджет України на 2010 рік: Закон України від 27.04.2010 № 2154-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 22-23, № 24-25. – ст. 263.

11. Про Державний бюджет України на 2011 рік: Закон України від 23.12.2010 № 2857-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 7-8. – ст. 52.

12. Про Державний бюджет України на 2012 рік: Закон України від 22.12.2011 № 4282-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 34-35. – ст. 414.

13. *Кузьменко В. В.* Зарубіжний досвід визначення частки оплати праці у ВВП та собівартості продукції // В. В. Кузьменко // Вісник Хмельницького національного університету 2009. № 5, Т. 2 – С. 72-76.

14. <http://news.finance.ua/ua/~1/0/a11/2012/03/30/274575>

The paper explores the problem of a large social gap between classes in modern Ukraine. The author describes to one of the most complicated and controversial problem of economy possibilities to increase the proportion of the share of labour remuneration in GNP and the reprivatization in order to correct social inequality, which is the basis of inequality of opportunity.

УДК: 331. 582

Барчук В. П.

ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

У статті розглянуто особливості формування та використання трудового потенціалу регіону (на прикладі Івано-Франківської області). Здійснено аналіз використання трудового потенціалу в ключових видах економічної діяльності.

Ключові слова: трудовий потенціал, формування трудового потенціалу, використання трудового потенціалу, зайнятість, працевлаштування.

І. Вступ. При дослідженні трудового потенціалу Івано-Франківської області, як і кожного іншого регіону, враховуємо, що кон'юнктура ринку праці цього регіону має свої певні особливості. Регіон є праценадлишковим, оскільки пропозиція на ринку праці перевищує попит, що є характерним також для областей Західної України, зокрема Закарпатської, Волинської, Тернопільської. Трудовий потенціал є одним із ключових чинників підвищення ефективності суспільного виробництва та рівня життя всього населення, оскільки існує пряма залежність